

Zoran Pavlović¹

Odeljenje za
psihologiju, Filozofski
fakultet, Univerzitet u
Beogradu

PREDIKTORI IZBORNE APSTINENCIJE MLADIH U SRBIJI²

U radu se analizira značaj činilaca izborne apstinencije mladih koji se nalaze u fokusu vodećih ekspanatornih modela izborne participacije – sociodemografskog, modela partijske identifikacije i kognitivnog modela. Ispitivana je relevantnost većeg broja sociodemografskih varijabli, partijske identifikacije, političkog cinizma, političkog interesovanja i političkog znanja kao prediktora izborne apstinencije mladih. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 788 maturanata iz 25 beogradskih srednjih škola. Rezultati analize ukazuju na to da su najvažniji prediktori izborne apstinencije mladih partijska identifikacija, političko interesovanje, formalni aktivizam (članstvo u organizacijama) i obrazovni nivo majke. Šanse da se partijski neidentifikovana mlada osoba naše u grupi apstinenata su 3.6 puta veće nego u slučaju partijski identifikovanih; šanse za izbornu apstinenciju rastu s opadanjem nivoa političkog interesovanja i formalnog aktivizma, ali i s porastom obrazovnog nivoa majke. Dobijeni rezultati diskutovani su u kontekstu postuliranih modela izborne participacije, kao i rezultata ranijih istraživanja.

Ključne reči: izborna apstinencija, izborna participacija, mladi, Srbija

¹ Adresa autora:
zoran.pavlovic@f.bg.ac.rs

Primljeno: 16. 11. 2012.
Primljena korekcija:
03. 02. 2013.
Prihvaćeno za štampu:
05. 02. 2013.

² Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup“ (47010) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (2011–2014).

Uvod

Čak i tamo gde je učešće na izborima obavezno, a apstinencija zakonom sankcionisana, nikada nije zabeležen slučaj stoprocentnog odaziva građana na izborima – dobar deo njih u bilo kom društvu ne koristi svoje glasačko pravo. U periodu od 1945. do 2002. godine na izborima u državama članicama Evropske unije glasalo je između 59% i 97%, u proseku 83% građana (Rose, 2004). Brojna skorašnja istraživanja ukazuju na porast izborne apstinencije u velikom broju država širom sveta, naročito od osamdesetih godina 20. veka (Pintor, Gratschew, & Sullivan, 2002; Rose, 2004), što je problem koji pogađa ne samo tranzitivne demokratije, već i stabilna i razvijena demokratska društva (Pintor et al., 2002). Budući da su slobodni i poštenu izbora pre svega stvar reprezentacije interesa određenih društvenih grupa, neučešće (značajnog) broja građana na izborima dovodi u sumnju njihovu poštenu reprezentaciju, naročito ako se ima u vidu da su među apstinentima dosledno češće zastupljeni pripadnici određenih društvenih grupa.

U pokušajima objašnjenja fenomena izborne participacije/apstinencije uobičajeno se ističe nekoliko grupa činilaca i moglo bi se govoriti o tri dominantna modela. Prvi, koji bi se uslovno mogao nazvati sociodemografski, a poznat je i kao model kolumbijske škole, primat daje društvenim karakteristikama pojedinca: socioekonomskom statusu, etničkoj i nacionalnoj pripadnosti, polu, starosti, vrsti zanimanja itd. (Berelson, Lazarsfeld, & McPhee, 1966; Lipset, 1969). Prema ovom gledištu, postoje određene sociodemografske grupe koje su sklonije učešću na izborima. Tako, recimo, „muškarci glasaju više od žena, više obrazovani od manje obrazovanih, gradsko stanovništvo više od seoskog, oni između 35 i 55 godina starosti više od mlađih ili starijih, oženjeni i udate više od neoženjenih i neudatih, oni sa višim društvenim statusom od onih sa nižim, članovi organizacija više od onih koji to nisu” (Lipset, 1969, pp. 225). Ovo su, uslovno rečeno, posredne determinante izbornog ponašanja jer ga više opisuju nego što ga objašnjavaju. Pojedinač (ne) učestvuje na izborima ne zato što je, recimo, muškog pola ili neobrazovan, već zato što te karakteristike „omeđuju” razvoj nekih drugih dispozicija (stavova, građanskih veština i sl.) koje na izbornu participaciju direktnije utiču.

Prema jednom drugom, tzv. mičigenskom modelu izbornog ponašanja, važne su ne toliko sociološke, koliko sociopsihološke karakteristike – imidž kandidata, važnost tema koje su dominantne u kampanji i, pre svega, partijska identifikacija, osećaj psihološke povezanosti i lojalnosti prema određenoj političkoj stranci, koja se smatra ključnim faktorom izborne participacije. Tvrdi se da se partijska identifikacija stiče rano u detinjstvu, kao jedan od mnogih socijalnih identiteta, u izvesnom smislu se „nasleđuje” od porodice i pokazuje se kao jedna od najstabilnijih političkih orijentacija i jedna od najvažnijih u analizi političkih stavova i ponašanja (Campbell, Converse, Miller, & Stokes, 1960). Partijska identifikacija vodi većoj psihološkoj uključenosti u politiku, a ova opet izraženijoj političkoj participaciji.

Treća koncepcija mogla bi se nazvati kognitivnom (Milošević, 1997) i u bliskoj je vezi s modelom racionalnog (Downs, 1957) ili potrošačkog glasanja (Himmelweit, Humphreys, & Jaeger, 1985). Političko ponašanje je, prema zagovornicima ovog gledišta, u svojoj suštini, interesni, instrumentalni i racionalni akt; čovek je pre svega racionalno biće, pa kognitivni, a ne emotivni faktori imaju primat u tom procesu. Nepostojanje jasnih političkih stavova (ili, moglo bi se dodati, postojanje onih koji otežavaju participaciju), nezainteresovanost za politiku i nepostojanje stranke koja može da na najbolji način odrazi interese pojedinca, najvažniji su činioci kojima se objašnjava izborna apstinencija na ovaj način.

Ako građanski aktivizam leži u „srcu demokratije“ (Verba, Schlozman, & Brady, 1995, pp. 1), onda izborna participacija ima posebnu važnost, a apstinencija posebnu težinu u društvima u procesu demokratske transformacije koja se, poput Srbije, trude da podignu nivo i kvalitet funkcionisanja demokratskih institucija. Izlaznost građana na dosadašnjim parlamentarnim izborima u Srbiji kretala se u opsegu od 58% (2012. godine) do 71% (1990. godine); u proseku je na devet parlamentarnih izbora u Srbiji glasalo nešto ispod dve trećine građana (62%). U bilo kom trenutku u poslednje dve decenije, veliki broj građana Srbije ne koristi svoje biračko pravo. Posebnu težinu u tom smislu imaju nalazi da između apstinenata i birača nema tolikih razlika u političkim stavovima i da je grupa apstinenata često prodemokratski orijentisana (Logar, 2007; Milošević, 1999) dok, s druge strane, sama demokratija, čini se, gubi pozitivnu konotaciju među građanima Srbije (Pavlović, 2010).

Iako je ideja višepartizma u Srbiji relativno nova – većina građana je u trenutku njene formalizacije bila „starija“ od političkih partija – istraživanja ukazuju na relevantnost izloženih modela u objašnjenju izborne apstinencije. Pol, nacionalnost, uzrast, zanimanje, materijalno stanje itd. važni su činioci izborne participacije tokom poslednje dve decenije (Branković, 1995, 2007; Logar, 2007; Mihailović, 1991b; Milošević, 1997, 1999; Milošević-Đorđević, 2005, 2006), što je u skladu s pretpostavkama pristalica mičigenske škole.

Apstinenti su takođe manje zainteresovani za politiku (Logar, 2007; Pavlović, 2007; Pantić i Pavlović, 2009), politika im je manje važna u životu (Pantić i Pavlović, 2009), sebe procenjuju kao slabije informisane o politici što i „objektivno“ jesu (Pantić i Pavlović, 2009). Njihovi politički stavovi su slabije artikulirani, što se pre svega ogleda u većem broju odgovora tipa „ne znam“ na takvu vrstu pitanja u istraživanjima (Milošević, 1999; Milošević-Đorđević, 2005, 2006). Sve to ukazuje na relevantnost opisanog kognitivnog modela. Analize profila apstinenata nakon prvih parlamentarnih izbora u Srbiji upravo su ukazivale na presudni značaj apolitičnosti koja u tom trenutku „objašnjava najmanje trećinu izborne apstinencije, a da još u petini slučajeva apolitičnost čini jednu od sastojnica objašnjenja apstinencije“ (Mihailović, 1991a, str. 113).

Najzad, apstinenti najčešće nemaju intenzivna osećanja prema političkim partijama (Milošević, 1999) dok neke analize ukazuju da se s velikom verovatnoćom moglo utvrditi da stranački identifikovani građani glasaju i to s velikom doslednošću za one partije s kojima se identifikuju (Mihailović, 1996). Neki pokušaji analize relativne važnosti modela izborne apstinencije ukazuju da, iako nijedan nema presudnu ulogu, emotivna komponenta vezanosti za neku stranku najviše određuje participaciju (Milošević, 1999; Milošević-Đorđević, 2005, 2006), što bi, drugim rečima, značilo da je partijska identifikacija njena presudna determinanta.

Ovakva razmatranja posebno dobijaju na značaju kada je u pitanju populacija mladih, naročito „novopečenih” birača, onih koji tek stiču svoje glasačko pravo. Istraživanja ukazuju da je veza uzrasta i političke participacije nelinearna – participacija postepeno raste sa uzrastom, dostiže vrhunac u srednjim godinama i postepeno opada od šezdesete godine starosti (Crittenden, 1963; Jankowski & Strate, 1995; Nie, Verba, & Kim, 1974). Oni koji glasaju prvi put, glasaju u daleko manjoj meri nego bilo koja druga uzrasna grupa (Lipset, Lazarsfeld, Barton, & Linz, 1954; Sloam, 2007), što se uobičajeno tumači tzv. start up problemima povezanim s fazom životnog ciklusa u kojoj se mladi birač nalazi (Jankowski & Strate, 1995; Nie et al., 1974). Briga o obrazovanju, pronalaženju posla ili partnera, ili zasnivanju porodice ne ostavljaju mnogo mesta i psihičke energije za brigu o politici. Izborna apstinencija mladih je u poslednjih nekoliko decenija u porastu i u nekim od najrazvijenih demokratija današnjice – Americi, Evropskoj uniji, Velikoj Britaniji, Kanadi, pa čak i tamo gde je glasanje obavezno, kao što je to slučaj u Australiji (Print & Saha, 2007). Čak i takve novine kao sto su e-glasanje (putem interneta) samo neznatno uvećavaju participaciju mladih (Norris, 2004).

I među mladima su, uopšteno govoreći, utvrđene sistematske varijacije u nivou političke participacije povezane s polom (Niemi & Chapman, 1998; Sigel & Hoskin, 1981; Torney-Purta, Lehmann, Oswald, & Schulz, 2001), socioekonomskim statusom (Torney-Purta et al., 2001; Verba et al., 1995), stepenom politizovanosti porodice (Niemi & Chapman, 1998; Sigel & Hoskin, 1981; Vasović, 1988; Verba et al., 1995) ili ispoljenim političkim interesovanjem (Hess & Torney, 1970), određenim nastavnim ili vannastavnim aktivnostima (Finkel, 2002; 2003; Finkel, Horowitz, & Rojo-Mendoza, 2012; Torney-Purta et al., 2001) ili članstvom u organizacijama (Hanks, 1981; Nachmias, 1977). Mladići, mladi višeg socioekonomskog statusa, oni koji dolaze iz politizovanih sredina ili su i sami zainteresovaniji za politiku, kao i oni koji su pohađali neki vid građanske obuke ili su članovi organizacija – kategorije su mladih koje su ili politički aktivnije ili spremnije za politički angažman.

Važno je, međutim, naglasiti da neki od izloženih eksplanatornih modela, u slučaju najmlađih kategorija birača, nemaju svoj puni smisao; neke od relevantnih karakteristika koje oni uključuju su na mlade neprimenjive ili su oni po njima ujednačeni (npr. uzrast, nivo obrazovanja, zanimanje i sl.). Takođe, veoma je upitna relevantnost onih činilaca koji se često smatraju najvažnijim, poput partijske identifikacije, u situaciji kada su mladi koji glasaju po prvi put stari koliko i poli-

tičke partije i višepartizam (kao što je to slučaj u Srbiji i u segmentu mladih koji je predmet ove studije), pa je otvoreno pitanje da li je bilo vremena, prilike i mehanizama za razvoj stabilnih obrazaca partijske identifikacije.

Znati koje su važne determinante političke apstinencije znači znati nešto o načinima podsticanja političkog aktivizma. Stoga, predmet ovog rada jeste analiza činilaca izborne apstinencije one skupine mladih koji su na poslednjim parlamentarnim izborima održanim u maju 2012. godine imali priliku da po prvi put učestvuju na izborima. Cilj rada jeste analiza relativne važnosti nekoliko grupa faktora čiji značaj postuliraju dominantni modeli izborne apstinencije: 1) sociodemografskih činilaca, 2) afektivnih orijentacija (partijske identifikacije i političkog cinizma) i, 3) nekih kognitivnih orijentacija (nivoa političkog interesovanja i političkog znanja).

Metod

Uzorak i procedura

U istraživanju su učestvovali učenici 25 slučajno odabranih srednjih škola s teritorije grada Beograda ($N = 788$). U svakoj školi anketirano je najčešće jedno, a najviše dva školska odeljenja. Uzorak je ograničen na maturante, učenike završnog, četvrtog razreda, i obuhvata maturante gimnazija ($n = 202$), medicinskih ($n = 168$), ekonomskih ($n = 211$) i tehničkih ($n = 207$) srednjih škola. S obzirom na predmet istraživanja iz uzorka na kojem je sprovedena analiza, isključeni su učenici mlađi od 18 godina ($n = 18$), kao i učenici koji su bili neodlučni u vezi s učešćem na izborima ($n = 193$), što je u daljem tekstu detaljnije objašnjeno. Analiza je sprovedena na uzorku od 577 maturanata. Učenice (55%) su u uzorku zastupljenije od učenika (45%). Uzrasni raspon kreće se od 18 do 20 godina starosti ($M = 18.18$).

U istraživanju je korišćen upitnik koji je grupno zadavan. Podaci su prikupljeni u periodu od februara do aprila 2010. godine, kao deo jednog većeg istraživanja (pa su i instrumenti koji će biti opisani deo šire baterije testova). Popunjavanje čitavog upitnika trajalo je u proseku 35 minuta.

Instrumenti

Upitnikom su najpre prikupljeni podaci o većem broju sociodemografskih karakteristika učenika: polu, obrazovanju roditelja (osnovno, srednje ili visoko), tipu škole (gimnazije/stručne škole), izbornom predmetu koji učenik pohađa (građansko vaspitanje/veronauka) i školskom uspehu. Prikupljeni su i podaci o materijalnom standardu porodice, koji predstavlja procenu učenika iskazanu biranjem

jedne od ponuđenih opcija koja ga najbolje opisuje (1. nemamo dovoljno novca, često ni za hranu, 2. imamo dovoljno novca za hranu, ali teško možemo da kupimo odeću, 3. imamo dovoljno za hranu i odeću, ali ne i za veće kupovine, kao što su televizor ili frižider, 4. imamo novca i za veće kupovine poput televizora ili frižidera i 5. možemo da kupimo skoro sve što poželimo), kao i o nivou političkog interesovanja roditelja (predstavlja procenu učenika o tome koliko su im roditelji zainteresovani za politiku, iskazanu na četvorostepenoj skali, od 1 – nimalo do 4 – veoma; političko interesovanje oca: $M = 2.56$, $SE = 0.04$, $SD = 0.91$; političko interesovanje majke: $M = 2.11$, $SE = 0.04$, $SD = 0.83$). Najzad, u ovu grupu varijabli spadali bi i podaci o članstvu u organizacijama ili onome što se u našoj literaturi često naziva formalnim aktivizmom. Učenici su pitani da li su članovi neke od sledećih organizacija: sportsko udruženje, nevladina organizacija, politička partija, kulturno-umetničko društvo, humanitarna organizacija, crkvena organizacija, hobi udruženje i udruženje za zaštitu životne sredine. Mera formalnog aktivizma jeste broj organizacija u kojima je učenik/ca član. Većina mladih (59%) nije član nijedne organizacije ($M = 0.59$, $SE = 0.03$, $SD = 0.81$).

Interesovanje za politiku. Definisano je kao spremnost pojedinca da obraća pažnju na političke teme i fenomene, po cenu zapostavljanja nekih drugih nepolitičkih sadržaja (Lupia & Philpot, 2005). Predstavlja samoprocenu učenika/ce o tome koliko je zainteresovan/a za politička dešavanja, iskazanu na petostepenoj skali ($M = 2.02$, $SE = 0.04$, $SD = 0.93$).

Političko znanje. Ova varijabla obuhvata opseg informacija o političkim institucijama, događajima, ličnostima, principima i pravilima. U skladu s nekim, u literaturi prihvaćenim, gledištima o njegovoj konceptualizaciji i operacionalizaciji (Delli Carpini & Keeter, 1993; 1996), političko znanje ispitivano je testom kojim su pokrivena tri podoblasti: (1) pravila i procedure – poznavanje pravila i procedura u funkcionisanju političkog sistema Srbije (npr. Ko čini Vladu?), (2) svakodnevna politika – poznavanje tekuće političke situacije u Srbiji (npr. Koja od navedenih stranaka nije članica vladajuće koalicije?) i (3) međunarodna politika – poznavanje nekih bazičnih političkih činjenica iz oblasti međunarodne politike (npr. Koji grad se smatra sedištem EU?). Test je uključivao po četiri pitanja iz svake podoblasti, sa četiri ponuđena odgovora i opcijom „nije mi poznato”. Pokazatelj nivoa političkog znanja jeste postignuće učenika na testu znanja od 12 pitanja ($M = 4.57$, $SE = 0.11$, $SD = 2.63$).

Partijska identifikacija. Osećaj vezanosti, pripadnosti ili lojalnosti koji pojedinac oseća u vezi s nekom političkom partijom po izboru, „afektivna orijentacija pojedinca prema važnoj grupi-objektu u njegovoj sredini” (Campbell et al., 1960, pp. 121). Partijska identifikacija je u ovom radu ispitivana pitanjem o samopercepciji kao pristalice ili simpatizera neke od političkih stranaka; izražena je dihotomno – partijski identifikovan (22% učenika) ili ne (78%).

Politički cinizam. Odnosi se na „stepen u kome ljudi ne poštuju političare i politiku, stepen u kome ove reči simbolizuju nešto negativno, pre nego nešto pozitivno” (Agger, Goldstein, & Pearl, 1961, pp. 477). U tom smislu ukazuje na uopšten stepen bliskosti sfere politike pojedincu i mogao bi se smatrati merom svojevrstne političke alijenacije – uverenjem da zbog prirode političkog sveta nije vredno učestvovati, da on ne obezbeđuje vredne aktivnosti i ciljeve ili sprečava ostvarivanje važnih ciljeva pojedinca (Olsen, 1969). To, između ostalog, može indirektno ukazivati na uverenje pojedinca da nema političke stranke koja na pravi način može da odrazi njegove interese, što se smatra važnim demotivacionim činiocem izborne participacije (Milošević, 1997). Politički cinizam ispitivan je skalom Likertovog tipa konstruisanom na osnovu nekih ranijih instrumenata (Agger et al., 1961; McClosky, 1964) i čine je četiri tvrdnje praćene petostepenim skalama ($\alpha = .80$, $M = 16.78$, $SE = 0.11$, $SD = 2.85$). Skala uključuje tvrdnje poput „Politika je nečastan i ‘prljav’ posao.” i „Najveća briga političara je kako da što duže ostanu na vlasti.”

Izborna apstinencija. Predstavlja osnovnu zavisnu (kriterijumsku) varijablu. Učenicima su na osnovu samoprocene o tome da li bi glasali kada bi se sutra održavali parlamentarni izbori, svrstani u jednu od tri grupe – birači (pored onih izbornorijentisanih, uključuje i mlade koji bi sigurno glasali, ali nisu sigurni za koga), apstinenti (uključuje one koji sigurno ne bi glasali) i izbornoneodlučni (obuhvata one koji nisu sigurni da li bi glasali). Na pitanje da li bi glasali na parlamentarnim izborima kad bi se oni održali, potvrdno je odgovorilo 61% učenika. Približno svaki sedmi maturant (14%) kaže da sigurno ne bi glasao, dok je četvrtina njih (25%) neodlučna po tom pitanju. Postoje dokazi da većina izbornoneodlučnih građana odlučuje da na izbore ipak ne izađe (Mihailović, 1991b). Međutim, budući da deo njih ipak izlazi na izbore, nema opravdanja za priključenje ovih učenika jednoj od dve čiste kategorije (što je uobičajena praksa u analizama ovog tipa), pa je grupa izbornoneodlučnih, kao što je ranije navedeno, izbačena iz dalje analize (ukupno 193 učenika).

Rezultati

Deskriptivna analiza

Na bivarijantnom nivou analize, između dve grupe učenika, birača i apstinenata, nema značajnih razlika u vezi s većim brojem sociodemografskih karakteristika: polom ($\chi^2(1) = 1.13$, $p = .23$), nivoom obrazovanja oca ($\chi^2(2) = 0.03$, $p = .95$) i majke ($\chi^2(2) = 1.75$, $p = .18$), materijalnim standardom ($\chi^2(1) = 0.48$, $p = .48$), izbornim predmetom koji pohađaju ($\chi^2(1) = 0.54$, $p = .45$) ili školskim uspehom ($t(575) = 1.39$, $p = .16$) (Tabele 1 i 2). Jedina značajna razlika pojavljuje se u vezi s tipom škole ($\chi^2(1) = 4.36$, $p < .05$) – mladi birači su češći među gimnazijalcima nego među učenicima stručnih škola. Ovi nalazi odstupaju od velikog broja ranijih

istraživanja koja pokazuju doslednu povezanost pobrojanih sociodemografskih karakteristika i izborne apstinencije.

Tabela 1

Raširenost izborne apstinencije s obzirom na sociodemografske karakteristike i partijsku orijentaciju mladih

	Birači	Apstinenti
Pol		
Muški ($n = 315$)	79%	21%
Ženski ($n = 262$)	83%	17%
Obrazovanje majke³		
Srednja škola i ispod ($n = 332$)	83%	17%
Fakultet i iznad ($n = 245$)	79%	21%
Obrazovanje oca		
Srednja škola i ispod ($n = 338$)	81%	19%
Fakultet i iznad ($n = 239$)	81%	19%
Materijalni standard⁴		
Loš ili osrednji ($n = 186$)	80%	20%
Dobar ili veoma dobar ($n = 389$)	82%	18%
Tip škole		
Stručna ($n = 424$)	79%	21%
Gimnazija ($n = 153$)	87%	13%
Izborni predmet		
Verska nastava ($n = 270$)	80%	20%
Građansko vaspitanje ($n = 307$)	82%	18%
Partijska identifikacija		
Bez identifikacije ($n = 448$)	77%	23%
Identifikovan/a ($n = 129$)	96%	4%

Daleko važniji kriterijumi razlikovanja dve grupe učenika jesu neke, uslovno rečeno, kognitivno-afektivne varijable (Tabele 1 i 2). Svega 4% partijski identifikovanih učenika izjavljuje da ne bi glasalo na izborima, nasuprot skoro

³ Zbog malog broja frekvenci u slučaju najniže obrazovne kategorije, nivo obrazovanja roditelja iskazan je u vidu dve kategorije: (1) srednja škola i ispod i (2) fakultet i iznad.

⁴ Zbog nedovoljnog broja ispitanika u pojedinim kategorijama, materijalni standard je u daljoj analizi iskazan dvostepeno: (1) loš ili osrednji (obuhvata prve tri ranije opisane kategorije) i (2) dobar i veoma dobar materijalni standard (obuhvata poslednje dve ranije opisane kategorije).

čtvrtini (23%) onih koji sebe ne smatraju pristalicama nijedne političke partije ($\chi^2(1) = 24.05, p < .01$). Apstinente, u poređenju s biračima, karakteriše izraženiji politički cinizam ($t(575) = -2.72, p < .01$), niži nivo političkog znanja ($t(575) = 4.03, p < .01$) i formalnog aktivizma ($t(575) = 2.88, p < .01$). Oni su slabije zainteresovani za politiku ($t(557) = 6.32, p < .01$). Isto važi i za njihove očeve ($t(529) = 3.37, p < .01$) i majke ($t(550) = 2.59, p < .05$), u poređenju s roditeljima mladih birača.

Tabela 2

Sociodemografske karakteristike i izraženost političkih orijentacija birača i apstinena

<i>Sociodemografske karakteristike</i>	Grupa	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>SE</i>
Školski uspeh	Birači (<i>n</i> = 469)	4.19	0.82	0.03
	Apstinenti (<i>n</i> = 108)	4.06	0.89	0.08
Političko interesovanje oca	Birači (<i>n</i> = 435)	2.63	0.90	0.04
	Apstinenti (<i>n</i> = 96)	2.28	0.92	0.09
Političko interesovanje majke	Birači (<i>n</i> = 450)	2.15	0.85	0.04
	Apstinenti (<i>n</i> = 102)	1.91	0.73	0.07
Interesovanje za politiku	Birači (<i>n</i> = 456)	2.13	0.94	0.04
	Apstinenti (<i>n</i> = 100)	1.50	0.68	0.06
Politički cinizam	Birači (<i>n</i> = 469)	16.63	2.86	0.13
	Apstinenti (<i>n</i> = 108)	17.45	2.74	0.26
Političko znanje	Birači (<i>n</i> = 469)	4.78	2.59	0.12
	Apstinenti (<i>n</i> = 108)	3.66	2.63	0.25
Formalni aktivizam	Birači (<i>n</i> = 469)	0.64	0.87	0.04
	Apstinenti (<i>n</i> = 108)	0.38	0.72	0.06

Osim što prikazani podaci ukazuju da politički aktivizam zavisi od ličnih atributa, kao i od širih socijalnih faktora, potvrđuju i gledišta o važnosti kognitivnih i modela stranačke identifikacije i u populaciji mladih.

Prediktori izborne apstinencije mladih

U cilju analize relativne važnosti činilaca izborne apstinencije, izvršena je logistička regresiona analiza i podaci prikazani u Tabeli 3 pružaju nešto drugačiju sliku u poređenju s rezultatima na bivarijantnom nivou. Model koji je uključivao petnaest prediktora je značajan ($\chi^2(14) = 75.73, p < .01$) i na osnovu njega je korektno predviđeno 82% slučajeva.

Od ukupnog broja analiziranih, četiri faktora su značajni prediktori izborne apstinencije mladih: partijska identifikacija, nivo političkog interesovanja, formalni aktivizam i obrazovni nivo majke.

Tabela 3

Logistička regresiona analiza izborne apstinencije⁵

	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>Wald (df = 1)</i>	<i>p</i>	<i>exp b</i>
Konstanta	-0.67	1.37	0.24	.62	
Pol (ženski)	-0.42	0.27	2.39	.12	0.65
Obrazovanje oca (fakultet)	0.22	0.36	0.36	.54	1.24
Obrazovanje majke (fakultet)	-0.82	0.35	5.32	.02	0.44
Materijalni standard (dobar)	-0.26	0.27	0.86	.35	0.77
Tip škole (stručna)	0.20	0.35	0.34	.56	1.23
Školski uspeh	-0.06	0.15	0.14	.70	0.94
Izborni predmet (verska nastava)	0.31	0.25	1.45	.22	1.36
Političko interesovanje oca	-0.17	0.16	1.09	.29	0.84
Političko interesovanje majke	-0.15	0.19	0.63	.42	0.85
Politički cinizam	0.06	0.05	1.58	.20	1.06
Partijska identifikacija (ne)	1.28	0.50	6.62	.01	3.62
Političko znanje	-0.07	0.05	1.60	.20	0.93
Političko interesovanje	-0.62	0.18	11.10	.00	0.53
Formalni aktivizam	-0.50	0.19	6.85	.01	0.61
Overall model evaluation	χ^2	<i>df</i>	<i>p</i>		
Likelihood ratio test	75.73	14	.001		
Score test	64.64	14	.001		
Goodness-of-fit test					
Hosmer & Lemeshow	8.36	8	.39		

Legenda: $R^2 = .17$ (Hosmer & Lemeshow), $.14$ (Cox & Snell), $.23$ (Nagelkerke)

S porastom interesovanja za politiku i nivoa formalnog aktivizma, opadaju šanse da se učenik nađe u grupi apstinencija. Partijska identifikacija je takođe veoma važan prediktor izborne apstinencije. Šanse da se partijski neidentifikovana

⁵ Pokazatelji multikolinearnosti, Tolerance i VIF, kreću se u dozvoljenim granicama (iznad 0.1 u prvom i ispod 10 u drugom slučaju).

mlada osoba nađe u grupi apstinenata su 3.6 puta veće nego u slučaju partijski identifikovanih. Najzad, značajan prediktor apstinencije jeste i obrazovni nivo majke, što ukazuje na važnost jednog od osnovnih pokazatelja socioekonomskog statusa mladih i to je nalaz koji se redovno sreće u literaturi. Međutim, ne u smislu koji imaju dobijeni rezultati ovog istraživanja: s porastom obrazovnog nivoa majke rastu šanse da se učenik/ca nađe u grupi apstinenata. Nijedan drugi činilac nije značajan prediktor izborne apstinencije mladih.

Diskusija i zaključak

Ukoliko se osvrnemo na opisane modele izborne apstinencije, čini se, najpre, da oni imaju svoju primenjivost i u slučaju najmlađih kategorija birača, pri čemu imaju nejednaku važnost i potvrđuju neke ranije nalaze o činiocima izborne apstinencije u odrasloj populaciji.

O izbornoj apstinenciji mladih ima smisla govoriti u terminima kognitivnog modela (koji, između ostalog, ističe ulogu političkog interesovanja) i, posebno, modela stranačke identifikacije, koji je i u ovom slučaju jedan od najvažnijih, ako ne i najvažniji prediktor izborne apstinencije. Jednostavno rečeno, verovatnije je da će mlada osoba biti apstinent ukoliko je slabo zainteresovana za politiku i/ili nijedna politička stranka joj nije naročito bliska, nego u obrnutom slučaju. Apolitičnost i neuključenost mladih u kognitivnom i afektivnom smislu jesu bitne prepreke učešću na izborima. Nema, međutim, sumnje da je i jedno i drugo bitno. Dve karakteristike mladih pokazuju relativne, nezavisne doprinose izbornoj apstinenciji – bez obzira na postojanje partijske identifikacije, razvijeno političko interesovanje umanjuje šanse za apstinenciju i obrnuto.

I neke od sociodemografskih karakteristika važni su činioци apstinencije mladih, ali se zaključci u vezi s relevantnošću ovog modela izborne apstinencije mogu doneti s daleko manje sigurnosti. Najpre, formalni aktivizam ima nesumnjivu važnost. Nalaz je donekle očekivan jer se članstvo u organizacijama u literaturi smatra velikim političkim resursom i veliki broj danas već klasičnih studija ukazuje na to da participacija u nepolitičkoj sferi vodi političkoj participaciji (Almond & Verba, 1989; Nie, Powell, & Prewitt, 1969a, 1969b; Putnam, 1993). „Član organizacije je, za razliku od onoga ko to nije, čini se, bliži onome što zovemo demokratski građanin.” (Almond & Verba, 1989, pp. 256); ako je pritom organizacija političkog karaktera i ako je pojedinac u njoj aktivan član – korist je još veća. Međutim, bilo kakvo članstvo, čak i pasivno u nepolitičkoj organizaciji, ima relevantnost za političko ponašanje. Glavni razlog za to jeste veoma podsticajna sredina za sticanje i razvoj određenih prograđanskih veština i stavova, pre svega, osećaja političke efikasnosti, koju organizacioni kontekst stvara (Ayala, 2000; Almond & Verba, 1989; Nie et al., 1969a, 1969b; Verba et al., 1995). Udruženja građana su, prema nekim gledištima, „glavne škole demokratije jednog društva” (Roßteutscher, 2002,

pp. 514), dok je „dobra vladavina... nusproizvod pevačkih društava i fudbalskih udruženja” (Putnam, 1993, pp. 176). Formalni aktivizam je, drugim rečima, važna sfera svojevrsnog parapolitičkog delovanja mladih u kojoj oni potencijalno mogu steći iskustva i s političkim procesom. Demokratske norme se najefikasnije uče kroz iskustvo s demokratskim procesom koje ima kritičku važnost za formiranje demokratskih stavova i ponašanja (Dalton, 1994; Finkel, 2002). Takvo iskustvo može biti stečeno upravo u ovim formalnim oblicima aktivizma.

Ovaj nalaz ima i još jednu važnu implikaciju. Prema klasičnom gledištu, građani nisu politički aktivni „zato što ne mogu; zato što ne žele; ili *zbog toga što to niko nije tražio*” (Verba et al., 1995, pp. 15, naglašavanje dodato). Takozvani mobilizacijski model političke participacije (Conway, 1985; Leighley, 1995; Nachmias, 1977) upravo u članstvu u organizacijama vidi glavni kanal eksterne mobilizacije ili motivacije, svojevrsnu alternativu i/ili dopunu individualnim „resursima” i internoj motivaciji za izbornu participaciju. Pored nesumnjive važnosti individualnih karakteristika mladih, nalaz da formalni aktivizam ostvaruje nezavistan, relativan doprinos izornoj participaciji/apstinenciji (bez obzira na individualne attribute), može biti shvaćen upravo u tom smislu da mladi jesu ili mogu biti barem jednim delom i eksterno motivisani.

S druge strane, većina sociodemografskih činilaca koji se smatraju važnim determinantama političke apstinencije, nisu značajni prediktori apstinencije u ovom istraživanju, što je nalaz koji ima neke važne implikacije. Najpre, ni na bivarijantnom nivou nisu registrovane razlike između mladih birača i apstinenata koje su, sudeći prema rezultatima ranijih istraživanja, bile očekivane: mladići, učenici boljeg socioekonomskog statusa, oni koji pohađaju građansko vaspitanje nisu ništa spremniji na izbornu participaciju od devojaka, učenika nižeg SES-a ili onih koji pohađaju veronauku. Ovi nalazi odstupaju kako od nekih rezultata iz naše sredine o činionicima apstinencije u odrasloj populaciji (npr. Mihailović, 1991b; Milošević, 1999; Milošević-Đorđević, 2005), tako i od rezultata istraživanja na mladima sprovedenim u nekim drugim sredinama (npr. Finkel, 2003; Niemi & Chapman, 1998; Torney-Purta et al., 2001). Štaviše, često su upravo u suprotnosti s onim što je moglo biti očekivano. Tako se, na primer, s porastom obrazovnog nivoa majke, kada se neki drugi činioци drže pod kontrolom, uvećavaju šanse za političku apstinenciju mladih. Ovaj podatak je teško razumeti u kontekstu velikog broja ranijih istraživanja, kao i činjenice da izostaju značajni efekti obrazovnog nivoa oca i materijalnog standarda učenika i svakako zahteva neke nove i dodatne analize. No, u svakom slučaju, čini se da neki agensi političke socijalizacije nemaju očekivane efekte (npr. građansko obrazovanje), odnosno, da obrasci političke participacije nisu (barem ne još uvek) sistematski strukturisani u smislu disproporcionalne participacije određenih kategorija mladih. Sve to ukazuje na kontekstualnu specifičnost toka političke socijalizacije u jednom specifičnom društvenom kontekstu, a potencijalno i na veći značaj skorašnjeg ili aktuelnog iskustva (koje se, pre svega, ogleda u značaju članstva u organizacijama) nego preadultnih faza političke socijalizacije.

Dok su apstinenti u ranijim srodnim analizama opisivani kao, recimo, osobe ženskog pola, domaćice ili nezaposleni, nižih primanja, pripadnici nacionalnih manjina, bez identifikacije s političkim strankama, nezainteresovani za politiku i političke probleme ili razočarani u ponudu političkih stranaka u Srbiji (Milošević-Đorđević, 2005, 2006), u slučaju mladih opisivanje izbornih apstinenata u sociodemografskim kategorijama nije od velike pomoći. Tipičan mladi apstinent bi se, pojednostavljeno, mogao opisati kao mlada osoba koja nije identifikovana ni s jednom političkom strankom, nije zainteresovana za politiku, niti je aktivna u organizacijama.

Na opštijem nivou prikazani podaci mogli bi biti i ilustracija gledišta po kome su sociodemografske varijable samo posredne determinante apstinencije koje je više opisuju nego što je objašnjavaju. Značajne razlike u stepenu politizacije porodice koje se gube kada se kontrolišu neki drugi faktori potencijalno ukazuju na to da se značaj političkog interesovanja roditelja ogleda u tome što odrastanje u politički zasićenijim okolnostima vodi razvoju intenzivnijeg političkog interesovanja koje je direktnije povezano s političkom participacijom. Moguće je i da se uloga nekih drugih činilaca ograničava na podsticanje kognitivno-afektivne uključenosti u politiku, što je pre demonstracija specifičnog načina na koji ovi faktori deluju nego pokazatelj njihove irelevantnosti.

S druge strane, ne bi trebalo gubiti iz vida činjenicu da su ispitanici u ovom istraživanju praktično ujednačeni po uzrastu i po nivou obrazovanja, što je moglo uticati na dobijene podatke. Takođe, između mladih postoje relativno male varijacije u vezi s nekim ovde analiziranim varijablama, poput političkog znanja ili političkog cinizma, što upućuje kako na često navođenu tezu o čoveku (posebno mladom) kao prevashodno nepolitičkoj životinji, tako i da potrebu da se ovde izneti zaključci uzmu s rezervom.

Reference

- Agger, R., Goldstein, M., & Pearl, S. (1961). Political cynism: measurement and meaning. *The Journal of Politics*, 23, 477–506.
- Almond, G., & Verba, S. (1963/1989). *The civic culture*. London: Sage Publications Ltd.
- Ayala, L. J. (2000). Trained for democracy: The differing effects of voluntary and involuntary organisations on political participation. *Political Research Quarterly*, 53, 99–115.
- Berelson, B., Lazarsfeld, P., & McPhee, W. (1966). *Voting*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Branković, S. (1995). *Serbia at war with itself*. Belgrade: Sociological Society of Serbia.

- Branković, S. (2007). Apstinencija u istraživanjima javnog mnjenja: razlozi neučestvovanja na izborima. U Z. Lutovac (Ur.), *Birači i apstinenti u Srbiji* (str. 151–168). Beograd: Institut društvenih nauka, Friedrich Ebert Stiftung i Fakultet političkih nauka.
- Campbell, A., Converse, P., Miller, W., & Stokes, D. (1960). *The American voter*. New York: John Wiley and Sons, Inc.
- Conway, M. (1985). *Political participation in the United States*. Washington: CQ Press.
- Crittenden, J. (1963). Aging and political participation. *The Western Political Quarterly*, 16, 323–331.
- Dalton, R. (1994). Communist and democrats: Democratic attitudes in the two Germanies. *British Journal of Political Science*, 24, 469–493.
- Delli Carpini, M., & Keeter, S. (1993). Measuring political knowledge: Putting first things first. *American Journal of Political Science*, 37, 1179–1206.
- Delli Carpini, M., & Keeter, S. (1996). *What Americans know about politics and why it matters*. New Haven: Yale University Press.
- Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy*. London: Harper and Row.
- Finkel, S. (2002). Civic education and the mobilization of political participation in developing democracies. *Journal of Politics*, 64, 994–1020.
- Finkel, S. (2003). Can democracy be taught? *Journal of Democracy*, 14, 137–51.
- Finkel, S., Horowitz, J., & Rojo-Mendoza, R. (2012). Civic education and democratic backsliding in the wake of Kenya's post-2007 election violence. *Journal of Politics*, 74, 52–65.
- Hanks, M. (1981). Youth, voluntary associations and political socialization. *Social Forces*, 60, 211–223.
- Hess, R. & Torney, J. (1970). The development of political attitudes in children. In E. Greenberg (Ed.), *Political socialization* (pp. 64–82). New York: Atherton Press.
- Himmelweit, H., Humphreys, P., & Jaeger, M. (1985). *How voters decide*. London: Open University Press.
- Jankowski, T., & Strate, J. M. (1995). Modes of participation over adult life span. *Political Behavior*, 17, 89–106.
- Leighley, J. (1995). Attitudes, opportunities and incentives: A field essay on political participation. *Political Research Quarterly*, 48, 181–209.
- Lipset, S. (1969). *Politički čovek*. Beograd: Rad.
- Lipset, S. M., Lazarsfeld, P. F., Barton, A. H., & Linz, J. (1954). The psychology of voting: An analysis of political behavior. In G. Lindzey (Ed.), *Handbook of social psychology* (pp. 1124–1175). Cambridge: Addison-Wesley Publishing Company, INC.

- Logar, S. (2007). Vrednosne orijentacije birača i apstinenata. U Z. Lutovac (Ur.), *Birači i apstinenti u Srbiji* (str. 81–96). Beograd: Institut društvenih nauka, Friedrich Ebert Stiftung i Fakultet političkih nauka.
- Lupia, A., & Philpot, T. S. (2005). Views From Inside the Net: How Websites Affect Young Adults' Political Interest. *The Journal of Politics*, 67, 1122–1142.
- McClosky, H. (1964). Consensus and ideology in American politics. *American Political Science Review*, 58, 361–382.
- Mihailović, S. (1991a). Apstinencija u prvim višestranačkim izborima u Srbiji. *Gledišta*, 33, 103–114.
- Mihailović, S. (1991b). Izbori '90: mnjenje građana Srbije. U S. Mihailović (Ur.), *Od izbornih rituala do slobodnih izbora* (str. 27–126). Beograd: Institut društvenih nauka.
- Mihailović, S. (1996). Stranački identitet i izborne orijentacije građana Jugoslavije. *Gledišta*, 37, 69–89.
- Milošević, J. (1997). Osnovni pristupi u proučavanju izbornog ponašanja. *Psihologija*, 3, 279–294.
- Milošević, J. (1999). Izborna apstinencija u Srbiji. *Psihologija*, 3–4, 189–202.
- Milošević-Đorđević, J. (2005). Činioci izborne apstinencije u Srbiji. U Z. Lutovac (Ur.), *Političke stranke u Srbiji – struktura i funkcionisanje* (str. 137–156). Beograd: Institut društvenih nauka i Friedrich Ebert Stiftung.
- Milošević-Đorđević, J. (2006). Izborni apsentizam u Srbiji. *Srpska politička misao*, 13, 69–90.
- Nachmias, D. (1977). A temporal sequence of adolescent political participation: Some Israeli data. *British Journal of Political Science*, 7, 71–83.
- Nie, N., Powell, G., & Prewitt, K. (1969a). Social structure and political participation: Developmental relationships, I. *American Political Science Review*, 63, 361–378.
- Nie, N., Powell, G., & Prewitt, K. (1969b). Social structure and political participation: Developmental relationships, II. *American Political Science Review*, 63, 808–832.
- Nie, N., Verba, S., & Kim, J. (1974). Political participation and the life cycle. *Comparative Politics*, 6, 319–340.
- Niemi, R. G., & Chapman, C. (1998). *The civic development of 9th- through 12th-grade students in the United States: 1996* (Statistical Analysis Report). Washington: U.S. Department of Education.
- Norris, P. (2004). Will new technology boost turnout? Experiments in e-voting and all-postal voting in British local elections. In R. Pintor & M. Gratschew (Eds.), *Voter turnout in Western Europe since 1945* (pp. 41–50). Stockholm: International IDEA.
- Olsen, M. (1969). Two categories of political alienation. *Social Forces*, 47, 288–299.

- Pantić, D., & Pavlović, Z. (2009). *Political culture od voters in Serbia*. Belgrade: Institute of Social Sciences.
- Pavlović, Z. (2007). Uticaj izborne participacije na strukturu interesovanja. U Z. Lutovac (Ur.), *Birači i apstinenti u Srbiji* (str. 97–112). Beograd: Institut društvenih nauka, Friedrich Ebert Stiftung i Fakultet političkih nauka.
- Pavlović, Z. (2010). Prihvatanje demokratije i demokratske orijentacije u Srbiji u kontekstu društvenih promena. *Psihološka istraživanja*, 13, 35–58.
- Pintor, R., Gratschew, M., & Sullivan, K. (2002). Voter turnout rates from a comparative perspective. In R. Pintor & M. Gratschew (Eds.), *Voter turnout since 1945 – A global report* (pp. 75–94). Stockholm: International IDEA.
- Print, M., & Saha, L. (2007). Youth, democracy and politics: Issues in Australia. In L. Saha, M. Print, & K. Edwards (Eds.), *Youth and political participation* (pp. 1–14). Rotterdam, Taipei: Sense Publishers.
- Putnam, R. (1993). *Making democracy work: Civic tradition in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rose, R. (2004). Voter turnout in European Union member countries. In R. Pintor & M. Gratschew (Eds.), *Voter turnout in Western Europe since 1945* (pp. 17–24). Stockholm: International IDEA.
- Roßteutscher, S. (2002). Advocate or reflection? Associations and political culture. *Political Studies*, 50, 514–528.
- Sigel, R., & Hoskin, M. (1981). *The political involvement of adolescents*. New Jersey: Rutgers University Press.
- Sloam, J. (2007). Rebooting democracy: Youth participation in politics in the UK. *Parliamentary Affairs*, 60, 548–567.
- Torney-Purta, J., Lehmann, R., Oswald, H., & Schulz, W. (2001). *Citizenship and education in twenty-eight countries*. Amsterdam: IEA.
- Vasović, M. (1988). Porodično vaspitanje kao činilac vrednosne orijentacije aktivizma. *Psihologija*, 21, 46–57.
- Verba, S., Scholzman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Harvard: Harvard University Press.

Zoran Pavlović

Department of
Psychology, Faculty
of Philosophy,
University of Belgrade

PREDICTORS OF YOUTH ELECTORAL ABSENTEEISM IN SERBIA

The paper presents an analysis of the importance of some of the determinants of youth electoral absenteeism, which are in the focus of the predominant explanatory models of electoral participation – socio-demographic, party identification and cognitive model. The relevance of numerous socio-demographic characteristics, party identification, political cynicism, political interest, and political knowledge as predictors of youth electoral absenteeism were analyzed. This research was conducted on a sample of 788 fourth grade secondary school students attending 25 secondary schools in Belgrade. The results indicated that party identification, political interest, organizational membership and mother's level of education were significant predictors of electoral absenteeism. For young persons without party identification the odds of non-voting were 3.6 times higher than the non-voting odds of their counterparts but with party identification. The odds of electoral absenteeism increased with the decreasing level of political interest or organizational membership as well as with the increasing level of mother's level of education. The obtained results were discussed in the context of the proposed explanatory model of electoral participation as well as some previous research findings.

Keywords: electoral absenteeism, electoral participation, youth, Serbia